„LINGUARUM UNIVERSE", VOLUME 3, ISSUE 1
DOI:10.5281/zenodo.18823150

ИСИХАЗМЪТ В СЪВРЕМЕННИЯ ЛИТЕРАТУРЕН ДИСКУРС - РОМАНЪТ „СЪРЦЕ" НА ВИКТОРИЯ БЕШЛИЙСКА

Велика ГЮЛЕМЕРОВА

Бургаски държавен университет „Проф. д-р Асен Златаров", България
E-mail: velika8704@gmail.com

HESYCHASM IN CONTEMPORARY LITERARY DISCOURSE – VICTORIA BESHLIYSKA'S NOVEL *THE HEART*

Velika GYULEMEROVA
Burgas State University "Prof. Dr. Asen Zlatarov", Bulgaria
E-mail: velika8704@gmail.com

ABSTRACT: This study examines the artistic manifestations of Hesychasm in contemporary Bulgarian literature by interpreting the novel „Heart" (2022) by Viktoria Beshliyska. Hesychasm is approached not only as a historical and religious phenomenon established in Orthodox tradition in the Balkans during the fourteenth century, but also as a conceptual framework for interpreting spiritual quests in the context of modern literature. The article traces how the hesychastic paradigm – with its emphasis on silence, the prayer of the heart, inner contemplation, and deification – is transformed into a literary discourse structured around the themes of suffering, love, sacrifice, and forgiveness. The analysis focuses on the characters of Dobrana and the monk Theophan as embodiments of hesychastic values and spiritual-psychological tensions related to the dialectics between eros and agape, reason and faith, the earthly and the transcendent. Key symbols and motifs are examined, including the heart as a spiritual center, the earth as a sacred space, the miracle as a sign of divine presence, and madness as a liminal state between punishment and grace. The study also draws intertextual parallels with Biblical narratives, the novel „Antichrist" by Emilian Stanev, and Augustine's concept of the Two Cities. The article further interprets Heart within the framework of post-secular discourse, highlighting the role of hesychastic spirituality as a contemporary response to the crisis of meaning and the existential fragmentation of modern humanity.

KEYWORDS: hesychasm, Christian mysticism, spiritual transformation, Eros and agape, contemporary Bulgarian literature, post-secular discourse, sacred and profane

Увод

Исихазмът произлиза от гръцката дума „ἡσυχία" (исихия), която буквално означава „спокойствие, покой, безмълвие". Милен Николов, позовавайки се на В. Лосский, отбелязва, че понятието в никакъв случай не е синоним на „мълчание", а е дума, „натоварена с много по-дълбок смисъл, който отразява покоя в сърцето и ума на молещия се. […] Исихазмът е само една от формите на монашески живот, […] водещи до личен контакт (съзерцание) с нетварна, Божествена светлина или същност" (Николов, 2013, с. 21).

Лексемата монах произлиза от гръцката дума μόνος и буквално означава „сам/самотен". Николов посочва, че в най-старата християнска литература монасите са назовавани по различни начини: терапевти или буквално „обработващи" в смисъл на „обработващи душата"; умолители; упражняващи се; философи-анахорети, т.е. отшелници, обичащи мъдростта; безмълвници и т.н. (Николов, 2013, с. 22). Корените на исихазма водят към подвизите на най-ранните анахорети от края на III и IV век. Отшелничеството е познато още в Стария Завет – Моисей, Елисей и пророк Илия се усамотявали в пещери и планини по поръка на Бог. Според Николов в Новия Завет като идеална фигура на анахорет може да се определи образа на св. Йоан Кръстител, а и на самия Исус Христос, който пости в пустинята в продължение на 40 дни и нощи. В основата на монашеската скромност стоят думите на Христос: „Ако искаш да бъдеш съвършен, иди, продай имота си и раздай на сиромаси; и ще имаш съкровище на небето; па дойди и върви след Мене" (Мат., 19: 21). В този ред на мисли цел на монашеските упражнения е „подчинението на страстите и достигане на състояние на безстрастие" (Николов, 2013, с. 28). Най-висшата цел на исихазма е преображението и обòжението на целия човек по образа на възкръсналия Иисус Христос. Написаното дотук нито е изчерпателно, нито има амбицията да представи в дълбочина сложната същност на мистичното учение на исихазма. То е само въведение, целящо да покаже, че исихазмът има дълбоки корени по българските земи. Исихастката традиция има трайно присъствие в българската литература, като първи значим художествен прочит може да бъде посочен романът „Антихрист" на Емилиян Станев. Там, както и в „Сърце" на Виктория

Бешлийска, централно място заема вътрешният духовен опит и напрежението между вярата и съмнението. Ако при Станев исихазмът е философски въпрос за границите на човешкото и божественото, то при Бешлийска той се превръща в интимна форма на духовно познание и спасение.

Изложение

През последните десетилетия новата българска литература се характеризира с връщане към личното и травматичното, с интерес към паметта, идентичността и историята, пречупени през индивидуалната съдба. Наблюдава се смесване на документално и фикционално, както и засилен женски глас, който изследва теми като род, принадлежност и емоционално оцеляване. На фона на редица сюжети, свързани с темата за войните или пресъздаващи умилителни селски идилии, на фона на които се разиграват патриархални ексцесии, се отличава романът „Сърце" (2022г.) на Виктория Бешлийска, полагащ историята на персонажите в контекста на събитията от средата на XIII век. Текстът се откроява със синтез между историческо повествование и интимна човешка драма. Подобно на предишните ѝ произведения, той съчетава дълбок интерес към българските корени, фолклора и женската съдба, но тук авторката достига по-зряла емоционална и психологическа дълбочина. Освен темите за алчността, покваряващата сила на властта, политическите домогвания и драмата на една майка, неспособна да се грижи за своето дете, ярко се очертава проблемът за любовта и вярата – в човешкото и в божественото. Главната героиня Добрана е представена като своего рода многострадален Йов, който не възроптава срещу Божията воля. Темата за монашеството е успешно интегрирана в романовия наратив и дава възможност за разгръщане на философската проблематика, свързана с богопостижимостта, вярата и нейните изпитания. В предговора към книгата доц. Вачкова отбелязва, че романът вдига булото на „изконната българска християнска мистика" (Бешлийска, 2022, с. 8). По този начин авторката би трябвало да провокира интереса на модерния читател към мистичните практики на средновековните монаси исихасти. Виктория Бешлийска обаче твърди, че темата за исихазма се оказва изключително непопулярна в художествената литература и поради това критическата рецепция на текста осезаемо липсва[1]. Литературните форуми отразяват най-ясно картината на читателската рецепция, която, разбира се, не е меродавна за естетическата стойност на един текст, но е показателна за „хоризонта на очакване" на читателската аудитория – сред споделените мнения често се откроява възприемането на исихастката тема като прекомерно застъпена, което обаче по-скоро свидетелства за разминаването между духовната дълбочина на произведението и неподготвеността на масовия читател за нейното осмисляне. Тъкмо в това напрежение между високата духовност и съвременната рецепция се проявява актуалността на романа, който припомня нуждата от завръщане към съзерцателните пластове на човешкото битие. В раздела „Бележки на автора" Бешлийска пише: „добрата история се ражда, когато приемаш чудото за истина и виждаш истината в чудото" (Бешлийска, 2022, с. 368) Авторовата позиция може да се разгледа като метатекстов ключ към романа, осветляващ намерението да се възкресят забравените духовни пластове на българската култура, където реалното и чудото съществуват в органично единство. В този смисъл „Сърце" не просто разказва за миналото, а предлага модел за духовно обновление, в което вярата, мистиката и човешкото страдание се сливат в едно общо поле на просветление.

Титрологичният анализ демонстрира богат смислов потенциал. В интервю Бешлийска споделя: „Сърцето е синоним на душата, смелостта и издръжливостта"[2]. Думите на авторката обобщават нейната творческа философия – вярата, че човешката същност се измерва не с разума, а с вътрешната сила да обичаш, да страдаш и да устояваш. В този смисъл „сърцето" е метафора на духовната устойчивост и дълбоката човечност. В старозаветните представи сърцето (леб, лебаб – евр.) е синоним на душата с нейната вътрешна цялост (разум, воля, чувства), както и съсредоточие на жизнеността в биологически смисъл (vis vitalis). Библията разполага физиологичния фокус едно стъпало по-ниско в анатомията, отколкото обичайния език днес,

[1] Цит. по „Разговор с Виктория Бешлийска". В: Литературен вестник, бр. 35/2024г. https://litvestnik.com/2024/10/09/никое-настояще-не-е-самородено [5.10.2025g.]

[2] Цит. по „Виктория Бешлийска: Сърцето е синоним на душата", bTV Новините, рубрика Жените на България, достъпно на: https://btvnovinite.bg/jenite-na-bulgaria/viktorija-beshlijska.html [последен достъп: 6.10.2025].

който свързва ума, разума със съзнанието, мисълта и волята, а сърцето – с чувствата (Шиваров и кол., 2007, с. 1355-1356). Концепцията на исихастите не отхвърля разума. Смята се, че „поместването на ума в сърцето" и забавянето на дишането при извършването на „Иисусовата молитва" е основен похват, възхождащ още към Симеон Нови Богослов и Григорий Синаит. Ритмичността на повтаряната молитва, свързана с дишането, води постепенно до това, че мислите угасват, а умът се успокоява и пребъдва в сърцето, където, по думите на Симеон Нови Богослов, той първоначално среща само „тъмнина" и кипене на страсти, но след това подир тази „тъмнина" в дълбините на сърцето се открива „неизречена радост". Основните понятия на старозаветното учение за цялостната природа на човека са: „сърцето" (leb), срещащо се в текстовете на Стария Завет 851 пъти; „жизненото начало" (nephesh), споменавано 754 пъти, и най-сетне „диханието" („ruah") – 134 пъти. Тъкмо върху тези три понятия е основана библейската антропология на цялостността, на която е чуждо дуалистичното разбиране за човека като душа, противопоставена на тялото, характерно за традицията на Платон и Плотин[3]. В този контекст Бешлийска интерпретира „сърцето" не само като метафора на емоционалното и моралното начало, но и като онтологичен център на човешкото битие, където се срещат духът и материята. Така романът ѝ може да бъде четен като съвременна художествена интерпретация на исихастката идея за съединението на ума и сърцето. Чрез тази символика авторката постига хармония между духовното и земното, между вътрешния порив към вяра и земната човешката уязвимост.

Романът е богато паратекстово снабден с епиграф към цялата книга и още три епиграфа към отделните композиционни части. Първият паратекст е библейски цитат: „От всичко, що е за пазене, най-много пази сърцето си, защото от него са изворите на живота" (Прит., 4:23). Началният епиграф функционира като смислов и емоционален ключ към целия роман, задавайки неговата духовна координатна система. Цитатът от „Притчи Соломонови" акцентира върху сърцето като източник на живота и духовна истина, а не просто като символ на чувствата. В контекста на творбата той се превръща в етичен и екзистенциален императив – призив към съхраняване на вътрешната чистота и любов въпреки страданието. Така епиграфът подготвя читателя за основната идея на романа – пътя към познанието и спасението, който минава през „пазенето" на сърцето като средоточие на човешкото и божественото. На нивото на паратекста (този път епиграфа към първа част) романът влиза в интригуващ интертекстуален диалог със стихотворението на Ани Илков „Не искам никакъв език…" от стихосб. „Любов към природата" (1989). Отказът от „език" и „думи" в началото е всъщност търсене на чисто, първично състояние на общуване и любов, отвъд границите на словото. Образите на тялото, природата и религиозните алюзии – „монаси жънат ръж", „разпънати на черния им кръст" – създават сакрално напрежение между еротичното и духовното, между временното и вечното. В контекста на исихазма и неговите художествени отражения в съвременната българска литература образът на монасите, които „жънат ръж, съблечени до кръста", може да се тълкува като поетична метафора на исихасткия труд на духа – смирен, телесен и едновременно насочен към просветление. В духа на исихазма, който проповядва мълчание, вътрешна концентрация и сливане на ума със сърцето, тези монаси не говорят, а извършват ритуал на чистене и събиране – жътвата като символ на духовно плодородие и покаяние. Те въплъщават единството между телесното усилие и духовното съзерцание, превръщайки полето в свещено пространство на вътрешно спасение. Финалът на стихотворението превръща любовта в екзистенциално изпитание – търсене на смисъл в свят, където дори езикът вече не стига.

В художествения наратив на „Сърце" картината, пресъздадена в текста на Илков, е визуализирана буквално. Монахът исихаст Теофан, станал свидетел на отношението на игумена Стефан към младата вдовица и отнемането на единствената ѝ рожба, се превръща в своеобразен ангел пазител за жената. Земята се осмисля като посредник между човека и божественото, пространство, където болката намира утеха чрез действието, а вярата се потвърждава чрез делото. Помощта на Теофан е не само милосърден жест, но и форма на духовно наставничество – тя въвежда Добрана в тайнството на смирението и единението с Божия промисъл. Именно тук – близо до нивата, Теофан учи Добрана на Иисусовата молитва: „Господи, Иисусе Христе, Сине Божий, помилуй мене грешния", чиято цел е ум и душа да станат едно. В предговора Вачкова

[3] Цит. по „Исихазмът – сърцето на Православната църква", Православие.БГ, 17 юли 2009, достъпно на: https://www.pravoslavie.bg/?p=9083 [6.10.2025].

пише: „Животът на всички герои в „Сърце" съзнателно или несъзнателно е подчинен на омагьосващата мантра на Иисусовата молитва" (Бешлийска, 2022, с. 7). Така исихастката молитва се превръща в ос, около която се подреждат съдбите на героите и чрез която земното се осмисля през призмата на божественото присъствие. Чрез молитвата Теофан се стреми да снеме духовния товар от плещите на Добрана. В този акт на духовно наставничество монахът ѝ помага да надмогне колизията между разум и чувство, превръщайки страданието в път към вътрешно примирение и благодат. Нивата е своеобразна метонимия на човешката душа, която има нужда от грижа, за да роди плодове. Усилията, положени от монаха, изобразяват безкористното добро, те са символ не просто на любовта към ближния, но и на онази любов, идваща като своего рода инициационно изпитание за вярващия. Текстът умело борави с напрежението между ероса и агапе (божествената любов). Темата за любовта между Добрана и някогашния болярин Тих, отказал се от светското си битие, присъства имплицитно в текста, за да провокира напрегната вътрешна полемика за смисъла на човешката екзистенция, за устоите на вярата и щенията на плътта. „Защо Бог ми дава очи да я гледам като жена, защо дава ней сила да разклаща устоите ми" (Бешлийска, 2022, с. 232). Цитатът разкрива дълбокото духовно изпитание на Теофан, в което човешкото и божественото начало влизат в болезнено съприкосновение. Противоборството между ерос и агапе е не просто борба на плътта и духа, а проявление на универсалното човешко стремление към цялостност – любовта, която едновременно изкушава и пречиства, се превръща в средство за осъзнаване на границите на вярата и човешката природа. Душата на монаха е подложена на изпитание. Изкушена от екзотичните картини, описани от дубровнишкия търговец Драгия, младата вдовица избира да последва гласа на разума и да заглуши този на сърцето. Добрана търси благословията на монаха, за да поеме по своя житейски път. Теофан е неспособен да изрече на глас, думите, които изпепеляват душата му: „Остани, Добрано! Остани, за да храниш ангела в мен!" (Бешлийска, 2022, с. 275). Мълчанието на Теофан е равнозначно на молитва – то свидетелства за победата на божественото начало над човешката слабост и превръща страданието в път към спасението. Втора композиционна част се открива с епиграф от романа „Ангелогласният" на Добри Немиров – „Господарю! Пощади очите на това бедно момиче... от този час нататък тя по-добре ще вижда с тях". По този начин се въвежда ключовият мотив за „проглеждането" — не като физически акт, а като духовно прозрение. В контекста на романа на Бешлийска той маркира прехода от сетивното към вътрешното виждане, от страданието към познанието. Подобно на Немировия персонаж, Добрана е изправена пред изпитания, които ѝ позволяват да „вижда" отвъд видимото — да прозре скрития смисъл на болката и смирението. Паратекстът задейства интертекстуален диалог и служи като „портал" към инициацията на Добрана. Тя вече не е просто пасивен наблюдател; чрез преживяванията си, чрез сблъсъците със смъртта, неправдата, монашеството, тя се учи да „вижда" с очите на сърцето — да долавя смисъла зад болката и тайните на вярата. По този начин епиграфът функционира като своеобразен духовен ключ към втората част на романа, задавайки посоката на нейното вътрешно изцеление и трансцендентно осъзнаване. Темпоралната рамка заедно с ретроспективните и проспективните разширения на романовия сюжет обхваща близо 32 години – от 1230 до 1262 година. Текстът на Виктория Бешлийска умело борави с библейската образност и християнския мистицизъм. С най-висока фреквентност в текста се открояват символите на сърцето, светлината и огъня. Житейският път на Добрана се вписва в парадигмата на старозаветния образ на Йов. Семантиката на името на героинята открито препраща към християнските добродетели – доброто е иманентно заложено в същността на героинята, безропотно страдаща и приемаща Божията воля и наказания. Подобно на богатия Йов Добрана принадлежи към аристократичен род, но след апокалиптичното земетресение губи всичко – дома, семейството и родовата си памет. Оттук насетне героинята е принудена да оцелява и да съгражда свой собствен дом, лишен от фигурата на баща (в земен смисъл) и Бащата (като проекция на божествената промисъл). Както отбелязва Марк Боше Йов е човекът, подложен на изпитание – той е и бунтар, и смирен, осъден в очакване на оправдание, отхвърлящ образа на един жесток Бог с дистрибутивно правосъдие. Йов се оказва „есенциален образ на човешката мизерия, между отхвърлянето и пасивността" (Брюнел, 2007, с. 451). В този контекст Добрана може да бъде разглеждана като трансформация на библейския архетип в съвременната хуманистична перспектива, при която страданието придобива функциите на нравствено и екзистенциално изпитание. Покаянието започва, когато сърцето е съкрушено (Пс. 51:17; СИ 50:19), тъй като това олицетворява смирението и е синоним на "дух

съкрушен" (руах). Тази съкрушеност е наложителна, защото твърдото, каменно сърце не се покорява на Божията воля (Йез. 11:19) (Шиваров и кол., 2007: 1356). Чрез фигурата ѝ Бешлийска реконструира традиционния религиозен модел на смирение, като го преосмисля в категориите на вътрешната автономия и духовната устойчивост – ценности, които вписват текста в по-широкия дискурс на модерната религиозна чувствителност. Акцентът при интерпретацията на романовия наратив обаче няма да бъде толкова фокусиран върху екзистенциалната драма на героинята, колкото върху противоречиво изградения образ на монашеството и средновековните духовни практики.

Откриващата глава носи метафоричното заглавие „Зарове" и предопределя житейската драма на главната героиня Добрана. Метафориката е имплицитна и експлицитна. Образът на болярина Горд е изграден в отрицателна перспектива, още първото изречение – „Като да нямаше сърце този човек" (Бешлийска, 2022, с. 19) акцентира върху значещия дефицит на способност да съпреживее болката на обикновения човек. Боляринът изпитва погнуса и ненавист към всички, които са по-долу в обществената йерархия на средновековния свят. Играта на зарове се превръща в игра на живот и смърт. Хвърлянето на заровете олицетворява непредвидимостта на човешкия живот, подчинен на случайността и волята на съдбата; от друга страна – то може да се тълкува като акт на вяра, при който човек се доверява на невидим ред, стоящ отвъд рационалното. В християнската традиция заровете са обвързани символично с изпитанието и предопределението – достатъчно е да си припомним, че римските войници хвърлят жребий за дрехата на Христос (Йоан 19:24), което превръща играта на случайността в метафора на човешкото неразбиране пред тайната на божествения план. Витол губи последователно воловете, лозето и нивата си. Пияната наложница Мавруда влиза в ролята на античните мойри, предопределяйки съдбата на бедния човек. Разиграната се вакханална кървава сцена, експлицира непоклатимата власт на болярина и примитивното суеверно мислене на средновековния българин, вярващ, че смъртта отнема силата на опонента и по магически път я прави притежание на победителя. В контекста на творбата облогът между Горд и Витол може да бъде интерпретиран като символ на граничното пространство между човешкия избор и Божията воля – онази точка, в която човекът се оказва едновременно играч и пешка в играта на съдбата. От тук насетне романовият наратив разгръща последователно изпитанията на персонажите, които са разчетени като лавинообразно последствие от разиграната се начална сцена. Образите на Добрана и Хвала са въведени паралелно – майката посредством кървящата рана, а детето – чрез белега под дясното му око, пулсиращ като живо сърце. Младата жена е изправена пред изпитания от различен порядък. Първият ѝ сблъсък с жестокостта на света е свързан с ранното детство и природния катаклизъм, отнел дома и семейството ѝ. Оттук насетне житейският път на Добрана е поредица от несгоди. В менталността на средновековния човек нещастията и несправедливостта се осмислят като част от божествения порядък. Да се съпротивляваш и да отстояваш правото си на достойно съществуване в един строго регламентиран и йерархически структуриран свят се оказва немислимо. Погребението на Витол се превръща в екзистенциално изпитание, подлагащо на съмнение устоите на църковната институция и хората, репрезентиращи религиозната власт. „Ще ти дам една молитва за упокой да му прочетеш и ще го изпратиш да си иде спокоен на оня свят. То е същото дали аз ще я кажа, някой друг свещеник или ти […] Истина ли ѝ говореше отецът? Как така прост човек ще свещенодейства над мъртвец…" (Бешлийска, 2022, с. 57). Сцената разкрива процеса на вътрешно пробуждане у героинята – съмнението тук не е отрицание на вярата, а опит за лично осмисляне на сакралното. По този начин се поставя акцент върху индивидуалното религиозно преживяване като алтернатива на догматичната институционалност, превръщайки Добрана в медиатор между земното страдание и духовното прозрение. Землянката, обитавана от младата жена и Хвала, постепенно губи символния си заряд на дом и все по-настойчиво се трансформира в гроб. Морталната метафорика е експлицирана не само буквално със сцената на погребението, но и имплицитно – посредством усещането за празнота. Метафориката на заровете, експлицираща идеята за неизбежността на съдбата, се открива не само в началото на романа, но и в умелата манипулация на игумена на Червенския манастир, възползващ се от безперспективността, пред която е изправена Добрана, за да изтъргува невръстния ѝ син. Щедрите дарове, дадени в замяна на детето, отиват в ръцете на славолюбивия игумен, а бедната майка получава землянка в Кошов, малка нива и топ ленен плат. Землянката нееднократно е определена и буквално, и метафорично като „ледена гробница",

превръща се в „обител на безмълвието" (Бешлийска, 2022, с. 190). За разлика от безсловесността на монасите исихасти, дирещи божествено просветление и покой за умовете и душите си, безмълвието в дома на Добрана е знак не просто за дефицит на артикулационна енергия или своеобразно социално бламиране, напротив – мълчанието прикрива напрегнат вътрешен монолог, неразрешима колизия, неспособност за прошка. Контрапункт на пространството, обитавано от вдовицата, е землянката на 80-годишния старец дядо Миле, изпълнена с топлина, усещане за уют и напомняща корубата на костенурка. Образът на костенурката, имплициран чрез описанието на дома, притежава дълбок символичен заряд – тя е древен архетип на устойчивост, дълголетие и мъдрост, но също и на сакралната връзка между земното и космическото. В контекста на романа този образ се противопоставя на смразяващата „ледена гробница" на Добрана и символизира възможността за хармония между човека и света, между тленното и духовното. Корубата на костенурката, напомняща своеобразен микрокосмос, може да се мисли и като метафора на съхранението – на топлината, паметта, вярата, които поддържат живота дори в условията на страдание и изпитание. Така топосът на землянката се превръща в антитеза на смъртта и в знаково въплъщение на духовното постоянство, към което героинята интуитивно се стреми. Персонажът, едновременно идеен контрапункт на игумена Стефан и на болярина Горд, е Теофан. Светското име на някогашния болярин Тих пряко кореспондира с кроткия му нрав и благ характер. Монашеското име е едновременно отказ от земното битие и човешката йерархия, но и опит да утвърди нова, духовна идентичност, основана върху смирението и пълното упование в Божията воля. Името Теофан символично се обвързва със светлината и проявлението на божественото в света. Романовият наратив умело оперира с фолклорно-митологичния сюжет за тримата братя и златната ябълка. Болярите на Червен – Храбър, Горд и Тих – се вписват в познатата архетипна парадигма на братското съперничество, в която борбата за надмощие придобива както личностни, така и символни измерения. Крепостта Червен се превръща и буквално, и метафорично в златната ябълка, чиято защита обаче не консолидира, а разделя братята. Ако конфликтът между Храбър и най-малкия брат Тих, провокиран от любовта към красивата Сира, остава неизговорен и протича на нивото на вътрешната диалектика, то сблъсъкът между Храбър и Горд достига своя трагичен апогей в библейския модел на братоубийството, напомнящ историята за Каин и Авел. Патологичната страст на Горд към властта го превръща в олицетворение на човешкото отпадане от благодатта – грехопадение, в което братската завист надделява над родовата и духовната връзка. Двамата братя Тих и Горд като че ли нямат допирна точка помежду си – създава се усещане за крайното им поляризиране. Единият поел по деструктивния път на егоизма, гордостта, властолюбието, другият – избрал пътя на смирението и Божията промисъл. В така очертаната схема персонажите изглеждат драматично отчуждени въпреки кръвно-родствената връзка помежду си. И все пак бихме могли да твърдим, че антиподната двойка Тих : Горд по своеобразен начин се вписа в устойчивия мит за двойника. Колкото и парадоксално да звучи подобно твърдение, то има своите основания. Митът е подвластен на модификации в различните културни епохи. Образът на двойника се открива както в речта на Аристофан от диалога "Пирът" на Платон, така и в книга "Битие". Независимо кой разказ изберем, интенцията е еднаква – разделението води до слабост. Човекът е носител на двойна природа – не само мъжка и женска, но и добра и зла (Брюнел, 2007, с. 256-258). Двойниците са в отношение на динамично напрежение. Горд извършва онова, което потиснато се открива в най-тъмните кътчета на съзнанието на Тих. Двамата изглеждат противоречиво свързани – не само от тайната, прикриваща извършителя на убийството, но и заради влечението им към Добрана. Ако любовта на Тих към вдовицата е лишена от греховни помисли, плаха и изпълнена с копнеж да ѝ донесе душевен покой, то привличането на Горд е от телесен порядък – чрез нея той проектира и амбицията си да спечели благоволението на народа в Червен. Т.е. в основата на действията му стои манипулацията. Без буквално да го изговаря, текстът умело работи не само с идеята за Двата града, но и с диалектиката на тъмнината и светлината. Отношението между Божия и Земния град, не е абсолютно хармонично. Според Мирча Елиаде „не само храмовете, но и градовете също имат свой божествен прототип […]. Образецът не само предхожда земната архитектура, но освен това се намира в идеалната (небесна) „област" на вечността" (Елиаде, 1994, с. 14). Като отражение на Божия град земният е подобие на своя първоизточник, но приемането му за подобие предполага и принципно различие, и невъзможност за пълно тъждество между тях. Грижата за трансцендентния горен град и забравата за тленния

DOI:10.5281/zenodo.18823150

долен град разширява дистанцията между тях. Респективно – обикновените хора са оставени на произвола на съдбата и на властолюбивите амбиции на местните боляри. В това се състои генезиса на напрежението между духовенството и средновековния човек. Противоречивото, но и хармонично единство на светлината и тъмнината е манифестирано чрез вярата на Теофан, че "от тъмното светлина ще се роди" (Бешлийска, 2022, с. 197). Така чрез противопоставянето между Тих и Горд романът извежда универсалната идея за непрекъснатото съжителство на доброто и злото в човека – едното не може да бъде осъзнато без другото. Тяхната антиномия въплъщава не само борбата между тъмнината и светлината, но и необходимостта от духовно равновесие, което единствено може да доведе до спасение. В този смисъл Бешлийска пренаписва мита за братството и вината, превръщайки го в притча за изкуплението и надеждата за вътрешно възраждане.

Станал свидетел на убийството на Храбър, Тих избира пътя не на отмъщението, а на бягството. Характерна особеност на най-малкия брат е чувствителната натура и склонността му към съзерцателност, която съвсем логично го тласка да търси спасение в Арчарския манастир. Послушанието, трудът и изпитанията на младия послушник трасират трудния и болезнен път към духовната инициация, която би трябвало да му разкрие божествената благодат. "Ала по стълбата към Божиите селения се върви само нагоре. И всяко стъпало носи по-голяма трудност за нерадата душа и още по-пагубна скръб" (Бешлийска, 2022, с. 110). Безгневието и кротостта се превръщат в своеобразни мантри на неговото духовно израстване. В лицето на Тих авторката извайва архетипа на смирения монах-исихаст, за когото пътят към Бога не минава през външно действие, а през вътрешно очистване – път на мълчание, страдание и просветление. Като своего рода инициационна кулминация може да се дефинира сцената, изобразяваща старото гробище, изоставено след апокалиптичното земетресение. Описанието изгражда зловеща картина на разцепената земя, от която се подават костите на мъртвите. Думите на отец Ромил тласкат Тих към смъртта: „Пусни смъртта да влезе в теб, Тихо. Тя е чувствена. […] Господ я е направил такава, за да ни спомня собствената ни тленност. […] Смъртта е твоята невяста, вземи я" (Бешлийска, 2022, с. 112). Нощното изпитание създава бутафорна картина на болезнения катарзис на послушника, който трябва не просто да се слее с пръстта, приютила костите на мъртъвците, но и да се отърси от сковаващия разума страх и да се изпълни с любов. Смъртта е представена не като край, а като граница на прехода – необходим акт на духовно „умиране", предшестващо новото раждане на вярата. Тих преживява своята лична метаноя – пречистване чрез страдание, което го доближава до исихасткия идеал за вътрешен покой и съзерцателна пълнота. Думите на монаха звучат твърде имагинерно и далеч от сетивната болка на Добрана, причинена ѝ от душевното страдание: „Няма живот без смърт, ала тя не ограбва. Първата смърт, която трябва да преживеем, е тази на себе си. На билото – било. Ако всеки ден се раждаме нови, смъртта ще е вечен живот" (Бешлийска, 2022, с. 151). Подобни думи звучат твърде абстрактно. И все пак, макар разумът ѝ да отхвърля монашеската поука, семената на идеята покълват в съзнанието ѝ – смисълът на страданието постепенно се трансформира от наказание в път към вътрешно обновление. По този начин текстът трасира сложния процес на духовно съзряване, в който приемането на смъртта като част от живота се превръща в акт на преодоляване и утвърждаване на човешката същност. Далеч по-умопостижимо е посланието на дядо Миле, споделящ с младата жена болката от самотния живот и начина, по който е превъзмогнал загубата. Сънят на стария човек е не просто фикционален кошмар, а сетивно преживян катарзис. В онирично-фантастичната фабула се откроява зловещият образ на гроба и старецът, драматично изправен пред него. Сънят е лишен от рационалното усещане за време, в него крайниците на стареца се вкореняват, а тялото му се издължава и превръща в грамадно дърво, от което изникват клони – единият е кичест и зелен, а другият – сух и гол. Изсъхналият клон предизвиква болезнено страдание, отключващо копнежа да се моли. Молитвата към бог е единственото спасение. Бог не остава безответен и изпраща дъжд, който носи живителни сокове към изсъхналия клон. „Моите мъртви ми бяха дали живот. Разтворили се бяха във всичко около мен като прашинки, хранеха ме, за да храня и аз земята, която ги е прибрала" (Бешлийска, 2022, с. 196). Сънят размива границата между земното и отвъдното, а смъртта се преосмисля като необходим етап от кръговрата на битието. Чрез символиката на дървото и дъжда се внушава идеята за метафизичното единство на живи и мъртви, в което прошката и благодарността се превръщат в най-висша форма на молитва. Виталната философия на дядо Миле, родена от съновидението,

DOI:10.5281/zenodo.18823150

осмисля самотното му съществуване, придава рационално обяснение на житейските несгоди и смисъл на човешката екзистенция – животът и смъртта се оказват не амбивалентно противопоставени, а в невидима симбиоза, на която човекът не бива да се противопоставя. И ако дядо Миле стига до своя собствена простичка, но умопостижима философия на битието, която да го помири с непосилното съществуване, то духовният път на монаха исихаст е далеч по-сложен и изпълнен с противоречия. Теофан познава тъмнината на човешките страсти и разпознава в миналото си образите на Адам и Каин. Терзанията, покаянието и търсенето на прошка свише са пътят към духовното извисяване. Копнежът на монаха за единение с трансцендентното е израз не на егоистичната човешка природа, стремяща се към единично спасение, напротив – продиктуван е от любовта към страдащите човешки души. „Вземи тази любов и превърни ме в светлина вовеки! […] Засиявам като светлина в светлината" (Бешлийска, 2022, с. 286). Цитатът въплъщава същността на исихастката философия, според която вътрешното мълчание и съзерцанието водят до обòжение – сливане на човешката душа с Божествената светлина. Молитвата на Теофан е акт на пълно самоотричане и смирение, чрез който тленното се преобразява в духовно, а любовта – в чиста енергия на божественото присъствие. Чудото е ключов елемент от християнската менталност, то идва, за да засвидетелства божественото присъствие в света. В „Сърце" чудото е навсякъде – не само в манастирите и усамотените скални килии на безмълвниците исихасти, но и в материалния свят на обикновените хора през XIII век. Далеч от философските и теологични концепции за Двата града на Августин Блажени, дядо Миле и Добрана достигат до идеята за двата свята посредством смъртта на една птица. „Птичият полет е любовта, която небето прави със земята. […] И смъртта им е същото каквото е и полетът приживе – събиране на земята и небето ведно" (Бешлийска, 2022, с. 293). Цитатът поетично въплъщава исихастката идея за единството между земното и небесното като път към обòжение. Бешлийска представя човека като същество, разпнато между тленното и вечното, между любовта към света и копнежа по Бога – птичият полет символизира именно този стремеж към сливане на земното и божественото в акта на духовно просветление. Въпреки онтологическите си различия двата града – "Божият" и "Земният" – са предопределени от Бога. Тази Августинова теза е дълбоко вкоренена в социалния аспект на християнското учение. В драматичната ситуация, предопределена от земетресението през 1230г., татарското нашествие, разрушаването на крепостната стена на Червен, политическите борби в престолния град, социално-икономическите и духовните трусове, различията изпъкват за сметка на човеколюбието на християнската морална система. Хората са принудени сами да търсят и откриват упование в Бога, да дирят чудото, за да придадат смисленост на безсмисленото си битие. Земният свят е подобие на „Божия", но е белязан от греха и падението, в този смисъл – човекът е обречен да се стреми към богоподобието.

Възнесението на Теофан също е белязано от знака на чудото. Стрелата, прекършена на две от кълбото светлина, е само материален знак на невъзможното, на рационално непостижимото. Чудото на възнесението символизира окончателното освобождение на духа от материята и постигането на съвършено единение с божественото. Белите цветя, израснали на мястото на Теофан, въплъщават идеята за преображението – възкресението на душата чрез любовта и светлината, в пълно съответствие с исихасткия идеал за божествената светлина като видимо проявление на Божията благодат. Чудото трасира духовния път на Добрана – от обвинение и богоборчество, към прошка, покаяние и приемане. От този момент героинята се научава не да се съпротивлява на живота и неговите изпитания, а да ги превръща в духовно израстване. Не чрез разума, а чрез сърцето някогашната честолюбива жена ще осмисля света. За разлика от нея Горд, който до края остава органически свързан с разума, е белязан от лудостта. Тя едновременно е своего рода божествено наказание, но и компенсация и знак за всеопрощаващата божия любов – от тук насетне боляринът е обречен да следва инстинктите и сърцето си. „Защото какво друго е лудостта освен нов живот, даден свише? […] Бог обича всички, иначе Горд не би се сдобил с щастливата си лудост" (Бешлийска, 2022, с. 320). Лудостта се явява последната форма на духовно пречистване – границата, където разумът капитулира пред тайнството на любовта. В този смисъл тя не е просто разпад, а преход към ново състояние на съществуване, в което страданието се слива с благодатта. Лудостта на Горд се превръща в знак, че дори духовно падналият човек може да бъде докоснат от Божията милост. В своята „щастлива лудост" той намира спасение не чрез

знанието и сложните мистични практики на средновековните духовни учения, а чрез любовта – онзи единствен път, по който човешката душа може да се приближи до Бога.

Заключение

Романът „Сърце" на Виктория Бешлийска успява да превърне исихастката философия от отдалечена средновековна практика в живо, дълбоко човешко преживяване. Той не просто възкресява духа на XIII век, но го проектира в духовния хоризонт на съвременността, където вярата, страданието и търсенето на смисъл остават универсални измерения на човешкото битие. Исихазмът, разбиран не като догматична доктрина, а като вътрешен път към светлината, намира свое художествено проявление в образите на Добрана и Теофан – двама герои, чийто духовен опит очертава границите между земното и божественото. Мълчанието, молитвата и смирението се превръщат в жестове на съпротива срещу хаоса на времето и деструктивните настроения на управляващия елит, а чудото – в естествено продължение на човешката вяра. Романът трансформира исихастката философия на езика на модерната чувствителност, пречупвайки го през екзистенциалната болка, съмнението и копнежа за цялост, който откриваме дълбоко заложен още от древността в митовете за андрогинната същност на човека. „Сърце" възкресява идеята за духовното просветление като процес на вътрешно преобразяване, при който човешкото страдание се преосмисля като път към благодатта. В художествения свят на текста чудото не е външен акт, а резултат от вътрешна промяна, свързана със сложна духовна конверсия. В този смисъл романът може да се разглежда и през призмата на постсекуларното мислене, което бележи завръщането на сакралното в съвременната култура. Исихастката идея за мълчание и вътрешно съзерцание е релевантна на потребността на съвременния човек да възстанови духовното равновесие, разкъсано от рационализма и динамиката на технологичната епоха. Текстът се превръща в съвременна литературна интерпретация на исихазма – не като отдалечен мистичен феномен, а като духовно наследство, което припомня на модерния човек нуждата от тишина, съзерцание и любов в свят, загубил способността си да слуша сърцето.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Августин, Авр. (2005).	За Божия град. Том 1. Изд. Захарий Стоянов. (*Avgustin, Avr*. Za Bozhiya grad. Tom 1. Izd. Zahariy Stoyanov.)
Бешлийска, В. (2022).	Сърце. Изд. СофтПрес, София. (*Beshliyska, V.* Sartse. Izd. SoftPres, Sofiya.)
Бешлийска, В. (2022).	„Сърцето е синоним на душата", bTV Новините, рубрика Жените на България, достъпно на: https://btvnovinite.bg/jenite-na-bulgaria/viktorija-beshlijska.html [6.10.2025] (Beshliyska, V. „Sartseto e sinonim na dushata", bTV Novinite, rubrika Zhenite na Balgariya, dostapno na: https://btvnovinite.bg/jenite-na-bulgaria/viktorija-beshlijska.html [6.10.2025])
Брюнел, П. (2007).	Речник на литературните митове. София: изд. „Рива". (Bryunel, P. Rechnik na literaturnite mitove. Sofiya: izd. „Riva".)
Елиаде, М. (1994).	Митът за вечното завръщане. София: Христо Ботев. (*Eliade, M.* Mitat za vechnoto zavrashtane. Sofiya: Hristo Botev.)
Николов, М. (2013).	Исихазмът, св. Григорий Синаит и манастирите на Парория. Бургас: изд. Делфин прес. (*Nikolov, M.* Isihazmat, sv. Grigoriy Sinait i manastirite na Paroriya. Burgas: izd. Delfin pres.)
Шиваров, Н. и кол. (2007).	Нов библейски речник. София: изд. Нов човек. (*Shivarov, N. i kol*. Nov bibleyski rechnik. Sofiya: izd. Nov chovek.)

This is an open-access article distributed under the CC BY-NC 4.0 license - http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0